

Otázka: Vývojová psychologie

Předmět: Základy společenských věd

Přidal(a): popper

Vývojová Ψ je jednou ze základních psychologických disciplín. Jejím tématem je vývoj, tj. sled změn, jimiž člověk prochází během života, tj. ontogeneze.

Vývoj - souvislost s věkem

- Uvědomujeme si, že je vždy nutno zohledňovat věk. Např.:
- Nepřetěžujeme děti (věku dítěte jsou přizpůsobeny nároky např. ve škole)
- Svá očekávání přizpůsobujeme věku (od pubescenta neočekáváme uvážlivost dospělého)
- Respektujeme změny, které přináší stáří.
- S určitým věkem spojujeme určité typické projevy.
- sociální hodiny - vše v životě má svůj čas, očekáváme, že jedinec v určitém věku např. chodí do školy, osamostatňuje se, navazuje hlubší partnerský vztah apod.

Sociální hodiny

- Kultura a společnost udržují časový rozvrh diktující, kdy je na věci pravý čas (chození, dokončení studia, koupení domu, děti)
- Seznamujeme se s nimi od dětství (vštěpování do podvědomí)

- Vytváříme si představu, čeho chceme do daného věku dosáhnout hodnocení vlastního společenského a profesního vývoje (porovnávání s ostatními – pokud věci ve stejném věku jako vrstevníci jsme schopní, vyrovnáme se jim, pokud ne neschopnost, nespokojenost)
- V posledních letech jsou SH pružnější, větší ochota tolerovat odchylky časového rozvrhu pro dosažení mezních životních událostí

- S jedincem určitého věku musíme jednat odpovídajícím způsobem
- Např. péče o novorozence musí mít určité kvality, pokud má být zajištěn normální vývoj.
- S věkem se pojí také určitá právní ustanovení
- Povinná školní docházka, dosažení plnoletosti, nárok na odchod do důchodu...

Pět základních činitelů, které se podílejí na vývoji

1. Zrání

= Vývoj z hlediska biologických změn jedince (vývoj mozku a NS, hormonální soustavy, tělesných proporcí a s nimi souvisejících funkcí.

- Díky zrání se jednotlivé tělesné systémy stávají funkce schopnými (jedinec dokáže v určité fázi vývoje vydávat zvuky, chodit, mluvit, ovládat se apod.)
- Rozšiřuje možnosti učení, které se postupně stává hlavní, „tahounem“ vývoje.
- Díky zrání se realizuje vrozený genetický potenciál člověka (inteligence).
- Probíhá obdobně u všech dětí.

Např. zrání mozku. Mozek novorozence váží cca 400 g a je funkčně nezralý. Na jeho povrchu chybí úplné rýhování. Počet neuronů mozku je sice stejný jako u dospělého jedince, neurony

jsou ale nezralé, jejich výběžky krátké, málo rozvětvené, pouze neúplně obalené myelinovou vrstvou. Teprve postupně dochází k dotváření této vrstvy a tím i k zahájení funkčnosti neuronů. Tempo zrání mozku dítěte je velmi rychlé. Po roce se hmotnost mozku zdvojnásobí, ve třech letech ztrojnásobí, v šesti letech dosahuje téměř dospělé velikosti (1250 g, u dospělého až 1500 g).

2. Učení

= hlavní způsob adaptace u člověka.

- Člověk se orientuje v tom, čeho se obávat na co se naopak těšit, čemu se vyhnout, k čemu naopak směřovat.
- Jedinec si osvojuje dovednosti a obratnosti, cvičí svou zdatnost a odolnost, získává informace, učí se je využívat, osvojuje si způsoby sebeprosazení a sebeuplatnění, učí se vycházet s lidmi, kooperovat, soutěžit, řešit konflikty.
- Velmi záleží na podnětnosti prostředí, ve kterém dítě vyrůstá.
- - Učení je celoživotním procesem.

3. Socializace

=začleňování jedince do společnosti

- Děje se na základě sociálního učení – člověk se učí jak být součástí lidské společnosti
- Dítě přijímá hodnoty a normy společnosti (sociální skupiny), do které patří. Osvojuje si sociální role – způsoby jednání vycházející z očekávání dané společnosti

(soc. skupiny), do které jedinec patří.

Rozlišujeme socializaci:

- a) Primární – vztah k matce, začlenění do rodiny
- b) Sekundární – školní kolektiv, odloučení dítěte od rodiny a jeho začlenění do dalších soc. skupin
- c) Terciární – v dospělosti, pracovní vztahy, partnerské vztahy, schopnost řešit krize (rozchod, ztráta zaměstnání, nemoc, stárnutí)

Funkční socializace – naplněná socializace, jedinec si uvědomuje sám sebe jako člena různých sociálních skupin, uvědomuje si odpovědnost, která z toho vyplývá, pracuje sám na sobě, aby obstál v nejrůznějších vztazích, do kterých je zapojen.

Disfunkční socializace – jedinec nedokáže vytvářet funkční vztahy, po potíže se

začleňováním se do soc.skupin, hodnoty, kterými se řídí, jej přivádějí do konfliktu s ostatními, chová se nevhodně, nepříjemně. Může vést k deviacím – agresivita, kriminální jednání...

- Příčinou disfunkční socializace může být citová deprivace, zanedbávání, odmítání, zavrhování blízkými lidmi (rodiči), traumata (zneužívání, domácí násilí), nedostatek pozitivních vzorů, působení negativního vzoru, rozvrácená rodina, narušená osobnost rodičů (alkoholismus, kriminalita), izolované rodinné či jiné prostředí (sekta).

Pozitivní deviace - např. v totalitních režimech jedinec odolává socializačnímu tlaku společnosti, z hlediska takovéto společnosti je jeho jednání odsuzováno, kriminalizováno, přesto, že je morálně v pořádku (disidenti před r. 1989 v ČSR. Jejich jednání (např. šíření zakázaných informací) bylo z pohledu totalitní společnosti deviantní, z morálního hlediska však pozitivní. V totalitních režimech byli mnohdy disidenti zavíráni do psychiatrických léčeben.).

4. Edukace - výchova a vzdělávání

- Velmi úzce souvisí se socializací, na rozdíl od ní je to však cílený, záměrný proces, probíhající ve škole a v rodině.
- Havinghurstova koncepce tzv. **vývojových úkolů** spočívá v představě, že jedinci určitého věku společnost předkládá úkoly, které odpovídají jeho stádiu vývoje (např. v naší společnosti se očekává, že dítě v mladším školním věku zvládne základy čtení, psaní a počítání).

Výchova by měla vést dítě k prožitkům dobra, krásy, pravdy a řádu.

Vzdělávání je naopak systematické osvojování poznatků. Můžeme je chápat jako osvojování

učiva či **klíčových kompetencí** (obecnější dovednosti, např. k. k učení, komunikativní k.)

- Pojem „klíčové kompetence“ je důležitý v dnešním rychle se měnícím světě, kde není mnohdy podstatné, co se učíme, jako spíše samotná dovednost učit se. Často se také učívá pojmu **soft skills**.
- Někdy hovoříme také o **gramotnostech** (finanční gramotnost, počítačová gramotnost, čtenářská gramotnost...)

Rozlišujeme různé výchovné styly:

- Autoritářský - bezpodmínečná poslušnost, „mlč a poslouchej“.

Výsledkem této výchovy je často odevzdanost vůči autoritám, tendence k šikanování slabších.

- Adorno hledal souvislost mezi tímto stylem výchovy a nástupem nacismu v Německu.

- Permisivní - ponechat dítěti volnost k vlastnímu rozvoji.

Vychovatel - učitel, pouze pomáhá dítěti. Typický je pedocentrismus - vše je podřizováno zájmům dítěte.

V praxi se nejlépe osvědčuje kombinace obou přístupů.

5. Sebeutváření jedince

- Jedinec se aktivně zajímá o svůj život, klade si otázky, kterým směrem svůj vývoj ovlivnit, na co se zaměřit, jak využít svůj potenciál, sám by měl být významným činitelem vlastního vývoje. K tomu ovšem nedospívá každý.

- humanistická a pozitivní psych. - člověk = spoluvůrce sebe sama - bytost,, která hledí kupředu, stanoví si cíle vyvíjí úsilí k jejich dosažení (dříve ne kvůli subjektivnosti, zkušenosti s pacienty s poruchami)
- residence - člověk překonává nepřízeň osudu, omezení a handicapu, vzepře se obecným zákonitostem (následky traumatizace v raném období vývoje), vývoj

v bohatě citově diferenciovanou osobnost

- zkoumá se, kdy má resilience nejlepší šanci, a jak pomoci

Vývoj jedince lze charakterizovat pomocí pojmů:

1. Kontinuita vs. diskontinuita vývoje

- Určitý znak, vlastnost, projev se pozvolna přirozeně objevuje nebo naopak mizí (novorozenec v určitém stádiu vývoje dokáže postupně lézt, sednout si, postavit se, chodit). –
– Někdy naopak dochází k vývojovým skokům či zlomům, náhlým, prudkým změnám ve vývoji. Mohou být způsobeny např. pubertou, traumatickými životními událostmi či zážitky (smrt blízké osoby, nemoc, zklamání), seznámením se s někým (něčím), co nás velmi ovlivní (náboženská konverze), dosažením velkého životního úspěchu (výhra v loterii) apod.

V průběhu vývoje nastávají určitá **senzitivní či kritická období**, která jsou klíčová pro vytvoření určitých vlastností jedince. V určitém věku je člověk citlivý na určité podněty (vlivy, podmínky). Pokud tento podnět nenastane a senzitivní období uplyne, daná vlastnost se nerozvine. Např. dítě se může naučit mluvit jen v určitém období života, pokud v této fázi vývoje nedostává odpovídající podněty, už se nikdy mluvit nenaučí (např. tzv. vlčí děti).

2. Vzestupný vs. sestupný vývoj

Vzestupný (progresivní, evoluční) vývoj, to jsou změny k lepšímu. Je typický pro období dětství.

Sestupný (regresivní, involuční) vývoj spočívá ve změnách k horšímu, dochází k regresi,

úpadku. Regrese nemusí být nutně spojena se stářím.

- Oba procesy mohou probíhat zároveň, např. dítěti se už v mládí může začít zhoršovat zrak, celkově ale jeho schopnosti vzrůstají.
- Různé schopnosti slábnou v různém věku. Gymnastky končí kariéru velmi mladé, Goethe sepsal svá vrcholná díla po 80. roce života.
- Některé involuční jevy umožňují nástup důležitých jevů evolučních. Pokles množství aktivit ve stáří může vést k většímu soustředění na skutečně podstatné životní aktivity. Děti po nástupu do školy ztrácí spontaneitu, získávají naopak větší sebekontrolu.
- Člověk může v mnoha ohledech růst i ve stáří. (Vzhledem ke stárnutí evropské populace a prodlužování aktivního života se to stává nezbytností). Involučním jevům lze čelit zdravým životním stylem (strava, pohybová aktivita, studium).

3. **Normální vs. abnormální vývoj**

Psychický vývoj člověka má svůj normální průběh. Lze stanovit normu toho, co je v daném období vývoje normální. Tato norma může být však poměrně variabilní. Mnohdy vývojové abnormality samy vymizí, může se objevit zpomalení vývoje či naopak jeho zrychlení, které nemusí přerůst ve vývojově patologickou vlastnost. (přehnaná péče o postavu v určitém období života nemusí vést k mentální anorexii, zvýšená konzumace alkoholu či experimentování s drogami v období adolescence nemusí znamenat automaticky vznik alkoholismu či drogové závislosti). Za abnormální bychom měli považovat až takovou vlastnost, která člověka v životě výrazně omezuje.

Mnohdy je důležité včas vyhledat odbornou pomoc.

Etapy vývoje osobnosti:

- **Prenatální období (od početí do narození)**

- Nejdůležitější jsou procesy zrání, ale v omezené míře dochází i k učení.
- Do 12 týdne (první trimestr) embryonální stádium, poté fetální.
- V 9 týdnech je aktivní mozek, 3. měsíc pohyby plodu, 5. spánek a bdění, 6. reakce za zvuky,
- poslední trimestr - rozlišuje chutě, reaguje na příjemné či nepříjemné podněty.
- důležitá psychohygiena ženy

- **Dětství (9 - 11 (13) let - dříve končí u dívek)**

- Závislost na rodičích, zranitelnost - vývoj je v ohrožení s možností následků pro další období, - bohatství možností dalšího vývoje (dítě si např. může osvojit dva jazyky, což je v pozdějším věku velmi obtížné).
- Rychlé tempo vývojových změn - „děti rostou jako z vody“

- **Novorozenecké a kojenecké období - první rok života**

- 1. měsíc - novorozenec, do 1 roku kojeneček („nejdelší rok života“)
- Zásadní význam má porodní trauma - příchod na svět je pro dítě drastickou změnou.
- Dítě je připoutáno k matce a matka k dítěti, dítě potřebuje láskyplnou péči. V neonatologii je dnes tato potřeba zohledňována - systém rooming in v porodnicích.

- Obrovský význam má kojení - nejde pouze o způsob příjmu potravy.
- Dochází k vzájemné synchronizaci matky a dítěte. Kvalita tohoto vztahu ovlivňuje celý další život.

• **Období batolecí (2-3 roky)**

- Dítě získává větší autonomii, odpoutává se od matky.
- Dítě napodobuje vzory, „vaří“, „uklízí“ ...
- Snaží se dostát požadavkům.
- Všímá si druhých dětí, tendence seznamovat se.
- V tomto období si ještě děti neumí hrát spolu.
- Ke konci období si uvědomuje vlastní já, přestává o sobě mluvit ve třetí osobě.
- Kolem 3. roku - Koperníkovská revoluce - dítě si uvědomí, že není středem světa
- Prosazování vlastní autonomie může vést ke konfliktům - období prvního vzdoru.
- Rychle se rozvíjí řeč, děti mají v oblibě rytmické říkanky (1 rok - první slova, 18 měsíců 30 - 50 slov, 24 měsíců - 200 -300 slov)

• **Předškolní věk (3-6 let)**

- Dítě je osamostatněné natolik, že může být po určitou dobu bez rodičů (vstup do MŠ).

- Rozvíjejí se motorické dovednosti, je rychlejší, obratnější, koordinuje svoje pohyby, oblékne se, obslouží se při jídle, na záchodě.
- Pomáhá doma při uklízení.
- Vývoj se výrazně projevuje na schopnosti kreslit.

Analýzou dětské kresby dokážou odborníci odhalit intelekt, citové rozpoložení či traumatizující prožitky dítěte. Velký význam mají „hry na...“ řidiče, učitele, lékaře, indiány...

• **Raný školní věk (6-11 let)**

- Dítě vstupuje do školy - učí se číst, psát, počítat, učí se mnoho nových věcí, zvyšuje se jeho sebevědomí.
- Důležitou podmínkou vstupu do školy je dosažení **školní zralosti**.
- Dítě by mělo zažít úspěch, který je výsledkem snažení, není ani tak důležitý výkon sám o sobě. Tuto funkci plní „jedničky pro prvňáčky“ - hodnocení by měl oceňovat individuální pokrok. Každý by měl mít příležitost uspět.
- Velmi důležité je začlenění do školního kolektivu.
- Dítě si utváří věcnější, realističtější pohled na svět. Místo pohádek jej více zajímají např. dětské encyklopedie.

• **Dospívání (11 - 18 (v kontextu naší kultury mnohdy i více) let)**

- Přejít z dětství do dospělosti po biologické (pohlavní dozrávání, tělesné dorůstání), sociální (navazování vztahů) i osobnostní stránce (hledání a vyjadřování vlastní identity).

- Pro jedince i jeho okolí je to období velmi náročné.

Slavná kulturní antropoložka Margaret Meadová se v jednom ze svých výzkumů zaměřila na období dospívání na tichomořském ostrově Samoa, který byl v době jejích výzkumů izolován od vlivů euroamerické civilizace.

Pro zdejší kmenové společenství bylo typické nekonfliktní soužití, nesoutěživá atmosféra, vřídnost, bezstarostnost. Dospívání zde probíhalo plynule, bez krizových situací, což ukazuje, že důvodem bouřlivého průběhu dospívání nejsou pouze „hormony“, ale i naše kultura.

• Pubescence (13-15 let)

Pubes - lat. ochlupení.

- Řada bouřlivých změn, které pubescent často velmi prožívá.
- Zvýraznění druhotných pohlavních znaků (ňadra, vousy, mutace, ochlupení, změny tvaru postavy).
- Pohlavní dospívání
- Emocionální labilita.
- Nástup pubescence je od 19. stol. časnější (koncem 19. stol. první menstruace průměrně asi v 15 - 16 letech, dnes ve 12).
- Růstový spurt - zrychlení růstu, chlapci mohou během 1 roku vyrůst až 10-12 cm.
- Pubescent někdy tyto změny vnímá negativně, těžko se vyrovnává s tělesnými změnami, snaží se je kompenzovat značkovým oblečením, tetováním, piercingem, účesem.

- Provokují, tíhnou k extrémním názorům, odmítají rodiče. Přednost mají kamarádi, parta

• **Adolescence (do 20-22 let)**

- Většinou dochází ke zklidnění, může ale také přinést prohloubení pubertálních krizí.

- Rizikem je rozpor mezi fyzickým dozráním a nezralostí v oblasti psychické.

- Často i okolí klade na pubescenta nepřiměřené nároky.

- Pubescent je kritický vůči establishmentu, tíhne k radikálním řešením.

- „fanatik pravdy, asketa čistoty, reformátor lidstva“ (P. Říčan)

- Do popředí se dostává hledání vlastní identity.

- Experimentování se sebou samým.

- Adolescence je období úvah o budoucnosti – ujasňování představ o povolání a nezbytné kvalifikaci.

- Je to období hledání vážnějších vztahů.

• **Dospělost (20-25 - 55-65 let)**

-mladší (20-30), střední (30-45), pozdní (60-65)

• Časové vymezení je velmi individuální. Pro vstup do dospělosti není rozhodující ani tak věk, jako spíše dosažení určité úrovně vývoje osobnosti. (Zaměstnání, ekonomická

nezávislost, navazování fungujících vztahů, realistický přístup k životu, odpovědnost, zájem o dění kolem sebe, smysluplné trávení volného času, schopnost řešit krize a konflikty apod. – –

- Může se objevit tzv. krize středního věku – pocit ztroskotání, selhání.
- Projevují se involuční jevy.
- V období pokročilé dospělosti (tj. po 60 letech) u žen klimakterium, obdobou u mužů andropauza.
- Fenomén prázdného hnízda – děti mají vlastní rodiny, manželé se učí žít znovu ve dvou.
- Blíží se důchodový věk – konec profesní kariéry.

• **Stáří (po 60-65)**

- Výraznější involuce (zhoršování zraku, sluchu, paměti, tělesné zdatnosti).
- Může se objevit stařecká demence – např. Alzheimerova choroba.
- Velkým problémem stáří bývá samota – vzrůstá význam podpory ze strany rodiny.
- Člověk se někdy těžko vypořádává se vzhledovými projevy stárnutí – šedivění vlasů, vráscitost, povadlá kůže...
- Mozek je třeba namáhat, důležité je cvičení, studium, aktivní stáří.

Piagetova kognitivní teorie – člení vývoj na 5 etap z hlediska poznávacích procesů a způsobu myšlení

-etapy senzomotorické inteligence, symbolického a předponového

myšlení, názorného myšlení, konkrétních operací, formálních

operací a abstraktního myšlení - konec cca ve 12 letech

Freudova teorie - stádium

- 1) orální (0-1 rok)
- 2) anální (2-3)
- 3) falické (3-5)
- 4) latence (vstup do školy)
- 5) genitální (dospívání)

Eriksonova psychoanalytická teorie

- návaznost na Freuda
- vázána na biologické, společenské, kulturní a historické podmínky vývoje dětí
- jedinec musí na každém stupni vývoje řešit psychosociální konflikt
- 8 etap